

ADHEZIONI UGOVORI U FRANCUSKOM PRAVU

Sažetak

U radu se polazi od pristupanja ugovoru koji se funkcionalno shvata kao saglasnost volja, iako ima određene specifičnosti, zbog čega mu se u svim pravnim sistemima određuje poseban pravni režim koji se suštinski primenjuje na sve oblike ugovora koje sastavlja jedna strana, bez obzira na postojeće terminološke i pojmovne razlike. Francusko ugovorno pravo, kao inače veoma uticajno u svetu i sa do sada najuticajnijom građanskom kodifikacijom, izvršilo je određeni uticaj na mnoga prava, među kojima i na srpsko. Uticaj se pre svega ogleda u terminu „adhezioni“ ugovori, koji se i danas kako u tom izvornom obliku, tako i u prevodima „ugovori po pristupu“, kao i „ugovori po pristanku“ i dalje vezuje za francusko pravo. Razmatraju se teorijske postavke ovog pojma, njegova recepcija u domaćoj građanskopravnoj nauci, a posebno pravni režim u reformisanom francuskom ugovornom pravu, tj. izmenama i dopunama Građanskog zakonika iz 2016. godine. U fokusu su potom proširena ovlašćenja suda da interveniše u privatne ugovorne odnose, kao i aktuelne tendencije unošenja pravila koja su primarno osmišljena za potrošačke ugovore i zaštitu potrošača u opšti režim ugovornog prava, tj. proces njihovog usvajanja kao opštih pravila ugovornog prava.

Ključne reči: adhezioni ugovori, ugovori po pristupu, francusko pravo, Građanski zakonik Francuske.

1. Uvod

Načelo autonomije volje¹, odnosno izraženo u ugovornom pravu – načelo slobode ugovaranja, omogućava i pravnoteorijski opravdava postojanje adhezivnih ugovora, koji nisu izraz teorijske mogućnosti kao takve, već su potreba prakse u savremenom okruženju. Iako teorija privatnog prava danas ne samo da dobro poznaje različita ograničenja načela autonomije volje već i omogućava da se ona sistematizuju²,

* Doktor pravnih nauka, docent Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu i spoljni saradnik Instituta za uporedno pravo, e-mail: slobodan.vukadinovic@pravnofakultet.rs, <https://orcid.org/0000-0002-4692-321X>

¹ Istražujući pravnoistorijski, akademik Toma Živanović (1959, p. 143) ističe kako je u starom pravu sve do XIX veka princip autonomije imao značajno širu primenu, posebno u srednjem veku, dok država usled slabosti nije mogla vršiti u punoj meri svoj suverenitet.

² O ograničenjima slobode ugovaranja (opštima i posebnim) videti: Nikolić, 2010, pp. 132-137.

čini se da je ovo načelo kod zaključenja adhezionih ugovora svedeno na najmanju meru. Idući korak dalje, moglo bi se reći da ovo načelo ima samo simboličku sadržinu koja se svodi na situaciju: uzmi ili ostavi. Autonomija i sloboda jedne ugovorne strane se kod adhezionih ugovora svodi na jedini izbor da pristupi tom ugovoru ili ne pristupi, dok neretko faktički i nema realnu mogućnost da ne pristupi, kada takav ponuđeni i unapred jednostrano pripremljeni ugovor jeste jedini put ka zadovoljenju određene opravdane potrebe. Sužavanje slobode ugovaranja ogleda se u odsustvu pregovora o uslovima i sadržini ugovora. Međutim, ako praktični životni razlozi primoravaju jednu ugovornu stranu da zaključi ugovor, ona faktički suštinskog izbora i nema (iako bi se pravno moglo reći da ima pravo da odluči da li će ući ili ne u taj ugovorni odnos). Pored toga, čak i pravo izbora saugovarača nekada je samo privid mogućnosti, zbog spontanog procesa ujednačavanja pravnih rešenja sadržanih u adhezionim ugovorima u okviru iste oblasti. To praktično znači da u pojedinim sektorima danas nije neobična situacija da faktički svi saugovarači nude pružanje svojih usluga ili prodaju robu tako što svi imaju unapred pripremljen adhezioni ugovor.

Uobičajeno je da se bitnom karakteristikom adhezionih ugovora smatra činjenica da su sve odredbe ugovora sadržane na jednom formularu, tj. obrascu koji predstavlja ugovorni dokument. To praktično znači da je reč o finalnoj formi ugovora koju je u celini sastavio ponudilac i kojom se ne daje mogućnost ponuđenom da je menja, već on može samo da je prihvati (pristupi) ili odbije. Tako posmatrajući, adhezioni ugovor je unapred sačinjen na način da nema mogućnosti (a realno nema ni potrebe) da se unosi nijedan sastojak ugovora, osim što je svakako potrebno dodati podatke o licu koje mu pristupa. Zbog ovakvog načina sastavljanja ugovora postoji rizik da je strana koja ga je sastavljala nastojala da svuda obezbedi sopstvene interese, zbog čega rešenja koja sadrži neretko mogu biti nepravilna. Ovi ugovori se različito naslovljavaju, odnosno koriste se sledeći termini: ugovor po pristanku, ugovor po pristupu, adhezioni ugovor, ugovor koji se zaključuje pristupanjem. Od navedenih sinonima, u radovima pravnih pisaca najčešće se koristi adhezioni ugovor, što je posledica uticaja francuske pravne teorije, mada bi se moglo reći da bi na našem jeziku bio primeren termin „ugovori kojima se pristupa“, budući da je glavna odlika ovih ugovora upravo to da se njima samo pristupa, u protivnom ugovora nema.

Svakako da se i kod adhezionih ugovora, kao kod svakog ugovora uopšte, kao prvo postavlja pitanje da li ima saglasnosti volja da nastane pravno dejstvo, jer bez obzira što strane nisu pregovarale o svakoj odredbi ugovora pojedinačno, neophodno je da postoji saglasnost volja ugovornih strana da se primeni određeni unapred pripremljeni tekst na njihov ugovorni odnos. Iako sa aspekta opšteg dela obligacionog prava deluje nesporno da adhezija nije posebna vrsta ugovora nego je pristupanje ugovorna tehnika i način zaključenja ugovora³ kojim se može pristupiti različitim formularnim, tipskim i

³ U našoj nauci je poznato stanovište dr Jelene Vilus (1976, p. 14 i dalje) koja je, nakon uporednopravnog istraživanja, objasnila da je karakteristika adhezije poseban način zaključenja ugovora (prihvatanje *en bloc*). Sličan stav zastupa i prof. dr Silvija Petrić (2013, pp. 17-18), koja ističe da se pod pojmom adhezijskog zaključivanja ugovora ili zaključivanja ugovora po pristupu podrazumeva tehnika koja isključuje mogućnost pregovora o sadržaju ugovora, već pristupnik ima samo slobodu da odluči da li hoće da sklopi ugovor ili neće (po načelu

srodnim ugovorima čije bi međusobno razgraničenje zahtevalo posebno razmatranje, činjenica je da se termin adhezioni ugovor i u našoj i teoriji i praksi veoma koristi, što je posledica francuskog uticaja, te će u nastavku ovog rada koji se odnosi na francusko pravo biti korišćen upravo termin „adhezioni ugovor“.

2. Adhezioni ugovori u francuskoj pravnoj teoriji

Kada se govori o adhezionim ugovorima i istražuje uporednopravno, Francuska je sa razlogom zemlja koja zauzima istaknuto prvo mesto. Razloge treba videti najpre u tome što su upravo francuski pravni pisci bili ti koji su prvi razmatrali i otvarali određena pravna pitanja i specifičnosti zaključenja adhezionih ugovora. Pravna nauka jedinstvena je u isticanju Remona Saleja (*Raymond Saleilles*) kao zaslužnog što je 1901. godine razmatrao ove ugovore i njihovu koncepciju. Upravo je Salej poznat po tome što je upotrebio termin *contract d'adhésion* u svom često citiranom delu *De la déclaration de volonté*. Nakon ovog dela, termin adhezioni ugovori je često korišćen u radovima velikog broja pravnih pisaca u različitim državama. U domaćoj stručnoj literaturi najpre je dominirao naziv *ugovori po pristanku* (Blagojević, 1934), a kasnije termin *ugovori po pristupu* (Đurđević, 2001).

Razmatrajući karakteristike adhezionih ugovora, Salej ističe postojanje dokumenata koji po izgledu deluju kao da su ugovori, ali koji su to samo po nazivu jer je posredi to da je sadržina takvog dokumenta rezultat volje isključivo jedne ugovorne strane (Neumayer, 2008, p. 22). Citirani ugledni francuski pravni pisac bio je istovremeno i, istorijski posmatrano, prvi zagovornik normativnog (antiugovornog) odgovora na pitanje pravne prirode adhezionih ugovora, za koje navodi da „kod njih postoji isključiva nadmoćnost jedne volje, koja diktira zakon, ne za jednog pojedinca, nego neodređenom broju lica, i koja se obavezuje već unapred, jednostrano da prihvati pristanak onih koji hoće da prime zakon ugovora [...] a svi se ovi ugovori približuju mnogo više zakonu nego saglasnosti volja“ (Saleilles, pp. 229-230, navedeno u Blagojević, pp. 53-54).

Koncept ugovora po pristupu razvijen u francuskoj pravnoj teoriji posmatra fenomen ovih ugovora kao transakciju u koju strana ulazi ili kojoj pristupa tako što prihvata opštu i stalnu ponudu, tj. uslove koji ne dozvoljavaju niti pregovaranje niti bilo kakvu izmenu, pa se na taj način adhezioni ugovor pojavljuje u formi diktata (Neumayer, 2008, p. 22). Mazo (*Mazeaud*) (1991, p. 87) navodi kao primer da adhezioni ugovor postoji u situaciji kupovine po fiksnoj ceni iz magacina ili kod zaključenja ugovora o radu koji se poziva na kolektivni ugovor, dok Domerg (*Domergue*) (1937, pp. 88-89, navedeno u

à prendre ou à laisser). Ova autorka naglašava da tehnika zaključenja ugovora adhezijom ne zahteva nužno da ugovor istovremeno bude i tipski ugovor, već ukazuje kako je moguće da je ugovor adhezijski, iako je zaključen u samo jednom slučaju, pod uslovom da je jedna strana isključivo odredila sadržaj ugovora i uslova njegovo zaključenje po načelu *à prendre ou à laisser*. Profesor Slobodan Perović (1990, p. 217) ugovore deli na ugovore po pristupu i ugovore sa sporazumno određenom sadržinom, koje definiše kao tradicionalni tip ugovora u kome se saglasnost volja javlja kao rezultat prethodnog pogađanja. Perović pojmom ugovora po pristupu obuhvata ugovore kod kojih jedna strana unapred određuje elemente i uslove ugovora preko jedne opšte i stalne ponude, a druga strana samo pristupa tako učinjenoj ponudi.

Neumayer, 2008, p. 22) ukazuje da se pod pojam adhezionog ugovora može podvesti čak i prodaja kutije šibica.

Pravna nauka je nudila različite pristupe o pravnoj prirodi raznih formularnih ugovora, pri čemu je fokus bio upravo na adhezionim ugovorima. Na primeru ovakvih ugovora sa komunalnim preduzećima, ugledni francuski pisac Salej zastupao je normativnu teoriju, koja je tada privukla pažnju većine pravnika. Ova teorija izražava sumnju u to da li je uopšte konceptijski moguće pojmom ugovaranja obuhvatiti situacije u kojima samo jedna strana samostalno određuje sve ugovorne odredbe bez pregovora sa drugom ugovornom stranom, te normativna teorija poriče ugovorna svojstva u ovakvim situacijama (Hauriou, 1926, navedeno u Neumayer, 2008, pp. 22-23). Na potpuno suprotnom stanovištu je ugovorna teorija, za koju se danas, posmatrajući uporednopravno, u teoriji privatnog prava smatra da je nesporna (Neumayer, 2008, pp. 22-23). Godme (*Gaudemet*) (1965, pp. 54-45) ističe da je jedan od razloga koji je doveo do toga da se napusti normativna teorija i u tome što se njeni zagovornici prilikom tumačenja rukovode isključivo ponudom, tj. uslovima koje ona sadrži, pri čemu ne uzimaju u obzir pitanje volje druge ugovorne strane, što je potpuna suprotnost ugovornoj teoriji koja prilikom tumačenja polazi od pitanja saglasnosti volja, tj. da li je to zajednički sporazum ugovornih strana, mada na kraju ovaj autor i sam opaža činjenicu da je teško u stvarnosti utvrditi odredbe adhezionog ugovora o kojima zaista postoji saglasnost volja, tj. zajednička volja obe strane ugovornice. Gesten (*Ghestin*), jedan od zastupnika ugovorne teorije u francuskoj pravnoj misli, izričito navodi da su adhezioni ugovori – ugovori kao i svi drugi, dok drugi pravni pisci u Francuskoj, među kojima su Mazo, Domerg, Karbonije (*Carbonnier*), Kolen (*Colin*), Tun (*Tunc*), Žosran (*Josserand*), Tanago (*Tanagho*), Rije (*Rieg*) i Bodan (*Beudant*), smatraju da je jedina osobenost adhezionih ugovora u činjenici da su odredbe tih ugovora jednostrano određene, zbog čega se mogućnost druge strane svodi samo na prihvatanje tako formulisanih odredbi ili njihovo odbijanje (Neumayer, 2008, p. 23).

3. Pravni režim adhezionih ugovora u Građanskom zakoniku Francuske

Uprkos promenjenim društvenim prilikama, Građanski zakonik Francuske (Code Civil, u daljem tekstu: CC)⁴ od 1804. godine, uz doprinos sudske prakse i određene zakonodavne intervencije, i danas važi, više od dva veka od donošenja, tako što je od 2.281 člana, u originalnom obliku zadržan tekst oko 1.200 članova koji nisu menjani tokom više od dvesta godina važenja i primene.⁵ Zbog te činjenice svakodnevna praksa pravnog života stvarala se i razvijala i van okvira CC-a, što francuska pravna teorija ocenjuje kao rezultat kreativnosti francuskih sudija (Fauvaraque-Cosson, 2015, p. 33). Iako se smatra najuticajnijom kodifikacijom građanskog prava ikada sačinjenom (Vodinelić, 2014, p. 103), u pravničkoj javnosti Francuske se već duže vreme opravdano iznose mišljenja o

⁴ Zvanični naziv sadašnjeg CC-a je tokom dva perioda (1807–1811. god. i 1852–1870. god.) bio *Code Napoléon*. Opširnije: Blanc-Jouvan, 2004.

⁵ Navedeni podaci podrazumevaju situaciju pre reforme iz 2016. godine. Detaljnije: Delplanque, 2004, p. 1.

potrebi za značajnijim korekcijama u tekstu CC-a, pa se u želji da se ugovorno pravo Francuske modernizuje i postane ponovo atraktivno učesnicima ugovornih odnosa na evropskom i međunarodnom nivou i uticajno u svetu, kao i da se postigne ravnopravnost i ugovorna ravnoteža saugovarača u savremenim uslovima i time posledično poveća nivo pravne sigurnosti, pristupilo reformi CC-a.⁶ Reforma francuskog ugovornog prava nije podstaknuta jedino unutrašnjim razlozima, već je reč i o tendencijama koje su prisutne i u drugim evropskim državama, poput Holandije, Nemačke, Češke Republike, Mađarske, u kojima je takođe došlo ili do donošenja novih građanskih kodifikacija ili do delimične reforme privatnog prava. Francuski pravni teoretičari smatraju da su, pored neophodnosti modernizacije i trenutnih trendova u Evropi, na oblikovanje pravnih rešenja u novim odredbama CC-a uticala i rešenja nadnacionalnih izvora prava, naročito Načela evropskog ugovornog prava, Nacrta okvirnih pravila i UNIDROIT načela međunarodnih trgovinskih ugovora, kao i pravopolitičko opredeljenje da se, nasuprot idejama individualizma i liberalizma na kojima je izrađen izvorni tekst CC-a iz 1804. godine, izmenama, tj. rekodifikacijom CC-a i kodifikacijom sudskog prava, koje je stvoreno sudskom praksom i pravilima Kasacionog suda, uvede više solidarnosti i ugovorne pravičnosti kroz princip dobre vere, kao i da se istovremeno daju veća ovlašćenja sudu (Fauvarque-Cosson, 2015, pp. 34-35 i 37-38). Na taj način 1. oktobra 2016. godine stupio je na snagu novelirani CC (Ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations) sa potpuno novim odredbama koje se odnose na ugovore kao izvor obligacija (čl. 1101-1231-7)⁷, što obuhvata i članove koji su relevantni i za adhezione ugovore.

Građanski zakonik Francuske nakon opisane reforme razlikuje dve grupe ugovora, u zavisnosti od toga da li se ugovorne odredbe oblikuju tokom slobodnih pregovora i time definišu zajedničkom voljom ugovornih strana ili je reč o opštim uslovima koje je bez pregovora unapred odredila jedna strana (čl. 1110, st. 1 i 2 CC). Ova druga opisana grupa ugovora u Građanskom zakoniku Francuske označava se terminom *contrat d'adhésion*. Ova terminologija upravo odražava poimanje da su kod adhezivnih ugovora uslovi unapred određeni i da druga ugovorna strana njima samo pristupa bez mogućnosti da utiče na njihovu sadržinu. Suprotno tome, uobičajeno shvaćeni klasični (privatni) ugovori označavaju se kao sporazumi⁸ za koje je specifično to da se sadržina ugovora određuje sporazumom ugovornih strana.

Novina u reformisanom tekstu CC-a ogleda se i u tome što su sada pravna pitanja koja su relevantna za zaključenje ugovora detaljno uređena. Ta pravila su sistematizovana u okviru novih 15 članova koji su grupisani prema sledećim celinama: pregovori: čl. 1112-1112-2; ponuda i prihvata: čl. 1113-1122; predugovor i jednostrano obećanje: čl. 1123-1124. U skladu sa razlozima reforme CC-a, pravna rešenja koja su odabrana u novim

⁶ O radu na reformisanju CC-a: Rowan, 2017, pp. 809-810.

⁷ Tekst reformisanog CC-a su na engleski jezik preveli John Cartwright, Bénédicte Fauvarque-Cosson i Simon Whittaker i objavljen je pod nazivom: *The Law of contract, the general regime of obligations, and proof of obligations: The new provisions of the Code civil created by Ordonnance n°2016-131 of 10 February 2016*.

⁸ U originalnom tekstu Zakonika u čl. 1110, st. 1, ovi ugovori su navedeni kao *contrat de gré à gré* (dok se u literaturi na engleskom jeziku najčešće označavaju kao *bespoke contract*).

članovima predstavljaju ozakonjenje stavova i pravila koji su se u prethodnom periodu formirali i ustalili u sudskoj praksi francuskih sudova, zbog čega Rouan (*Rowan*) (2017, pp. 805-807) ističe da na ovaj način francusko pravo pozitivno utiče na pravnu sigurnost, jer je postalo više predvidivo.

Kako su odredbe o zaključenju ugovora pravno relevantne i za adhezione ugovore, tako treba ukazati i da čl. 1112 CC-a zahteva da kada strane koje pregovaraju o zaključenju ugovora, to čine u dobroj veri. CC ističe da se navedeno odnosi na *devoir d'information* kao opštu obavezu informisanja, te da ona obuhvata najmanje one informacije koje su takve da mogu uticati na odluku druge strane da li da pristane, odnosno da li da ugovor zaključi ili ne.⁹ Ova obaveza je u reformisanom CC-u postavljena kao posebna obaveza u fazi pregovora, tj. pre zaključenja ugovora, što znači da je kao takva odvojena od opšte dužnosti postupanja u skladu sa načelom savesnosti i poštenja u ugovornim odnosima (koju nalaže čl. 1104 CC). O tome koliki je značaj francuski zakonodavac pridao opisanoj obavezi dodatno govori i činjenica da povreda navedene obaveze dovodi do posebne sankcije koja podrazumeva moguću odgovornost za naknadu štete drugoj strani, a situacija da je informacija namerno uskraćena sa ciljem da se druga strana prevari predstavlja osnov za poništaj ugovora.¹⁰ Obaveza adekvatnog predugovornog informisanja predstavlja jedan od suštinskih principa kojima se postiže ravnoteža u ugovornom odnosu, te je opisana zakonska odredba jedan od pokazatelja jasnog opredeljenja francuskog zakonodavca da štiti moralno postupanje u ugovornim odnosima.

Nezavisno od toga da li je reč o ugovoru čija je sadržina određena sporazumom ili je reč o adhezionom ugovoru, svaki ugovor podleže opštim pravilima, koja su sadržana u čl. 1101 do 1111-1 CC. U ovom delu odredbi CC-a, sadržana su kako novelirana tako i potpuno nova pravila koja nisu bila sadržana u tekstu pre izmena i dopuna iz 2016. godine kada je izvršena reforma ugovornog prava. Za adhezione ugovore je značajno pravilo čl. 1104, st. 1 CC-a koje nalaže da se pregovori, zaključenje i izvršenje ugovora moraju vršiti u dobroj veri, odnosno u skladu sa načelom savesnosti i poštenja. O ovom pitanju odlučuje sud uzimajući u obzir okolnosti i specifičnosti svakog pojedinačnog slučaja, što je bilo predviđeno i pre reforme, budući da ni reformisani CC ne sadrži pojmovno određenje, tj. definiciju „dobre vere“. To je razlog zbog koga se u pravnoj literaturi mogu videti i kritike opisanog rešenja, koje se svode na argumentaciju da navedenim rešenjem sudu ostavljaju prevelika diskreciona ovlašćenja, što posledično može dovesti do negativnog uticaja na ugovornu sigurnost i izvesnost. S ovim u vezi, treba reći da je u sudskoj praksi već oblikovan stav prema kom se pod pojmom dobre vere podrazumeva pre svega etičko postupanje, kao i to da strane ugovornice u fazama pregovora, zaključenja i izvršenja ugovora treba da budu lojalne (*devoir de loyauté*), da međusobno sarađuju (*devoir de coopération*) i da budu dosledne (*devoir de cohérence*) (Rowan, 2017, pp. 813-814). Zakonik u čl. 1104, st. 2 određuje da je postupanje u dobroj veri pitanje javnog poretka, što je od značaja upravo kod adhezionih ugovora zbog

⁹ Korisno je napomenuti da se obaveza informisanja druge strane tokom pregovora ne odnosi na procenu vrednosti izvršenja (čl. 1112-1112-1) noveliranog CC-a.

¹⁰ Sankcija relativne ništavosti (rušljivosti) za ugovor koji je zaključen uz mane propisana je čl. 1131 CC-a, dok čl. 1137 CC-a određuje kada se, u smislu obligacionog prava, smatra da postoji prevara.

činjenice da je kod ovih ugovora sadržina određena voljom jedne ugovorne strane, koja neretko pripremajući takav ugovor oblikuje razne pogodnosti u svoju korist, u odsustvu recipročnih prava za drugu ugovornu stranu.

O dužnosti sudova da kontrolišu sadržinu adhezionih ugovora svedoči i odredba čl. 1171, st. 1 CC-a, koja propisuje da odredbe ugovora koje unapred priprema jedna ugovorna strana, a koje uzrokuju značajnu neravnotežu (disbalans) u pravima i obavezama strana ugovornica, treba smatrati kao da nisu ni napisane, što praktično znači da takve odredbe ne proizvode pravno dejstvo. Navedeno pravilo je karakteristično za potrošačke ugovore, te okolnost da je ono sada uvršteno u reformisani CC pokazuje da je njegova primena proširena kako na ugovore između trgovaca tako i na ugovore između dva potrošača. Ovakvo stanje stvari nije iznenađujuće ako se uzme u obzir činjenica da je reč o procesu za koji poznavaoi francuske stvarne prakse ističu da je tokom godina francusko razlikovanje građanskih i trgovinskih ugovora izgubilo mnogo od svog značaja i da ne oslikava moderna shvatanja ugovornog prava (Fauvaraque-Cosson, 2015, p. 46). Zato je uvođenje opisanog opšteg pravila kojim se štiti načelo ugovorne pravde proširilo mogućnost i ovlašćenje sudova da intervišu u slučajevima nepravičnih ugovornih odredbi, u poređenju sa periodom pre reforme. Ovo zbog toga što su sudovi u Francuskoj tokom prethodnog perioda prevashodno bili fokusirani na kontrolu postojanja pojedinačnih tipično sumnjivih ugovornih odredbi, koje su zakonom bile pojedinačno uređene, kao npr. one koje se odnose na ugovornu kaznu (čl. 1152 i 1231 CC-a pre reforme), isključenje ili umanjenje odgovornosti za nedostatke (čl. 1386-15 CC-a pre reforme) i sl. Sada, nakon rekodifikacije Građanskog zakonika Francuske, zahvaljujući novom, opštem pravilu čl. 1171 CC-a francuski sudovi imaju značajno šira ovlašćenja u pogledu kontrole sadržine nepravičnih ugovornih odredbi (Rowan, 2017, p. 817), koje su najviše prisutne u adhezionim ugovorima.

Čl. 1171 CC-a u st. 2 precizira da se procena postojanja značajne neravnoteže ne odnosi na osnovni predmet ugovora kao ni na adekvatnost cene. Može se reći da je navedeno pravilo bilo potrebno, razumljivo i opravdano kako bi se izbeglo da se u postupku kontrole ugovora menjaju njegovi bitni elementi i na taj način suštinski naruši autonomija volje, jer bi u tom slučaju to bio neki sasvim nov ugovor, a ne više onaj koji su ugovorne strane zaključile.

Od značaja su i nove odredbe koje se odnose na mane saglasnosti (volja), koje treba razumeti da obuhvataju i mane prihvata ako smo već prethodno istakli da je prihvata sa stanovišta funkcije saglasnost. U tom smislu, za adhezione ugovore je od posebnog značaja odredba čl. 1143 reformisanog CC-a, koja propisuje da prinuda postoji i kada jedna ugovorna strana iskorišćava stanje zavisnosti druge da ugovori ono na šta druga strana ne bi pristala (ne bi se saglasila) da nije u takvom stanju zavisnosti, zbog koje jedna ugovorna strana dobija očigledno preteranu prednost. Suštinski, reč je o članu koji ima za cilj da onemogući zloupotrebu zavisnog položaja jedne strane koja dovodi do nesrazmere uzajamnih prava i obaveza strana ugovornica, tj. da šire gledano obezbedi ravnopravnost ugovornih strana, ugovornu ravnotežu i pravičnost. Na taj način dodatno je zaštićena slabija strana. Navedeni član CC-a koji se odnosi na prinudu je od značaja

jer je u francuskom obligacionom pravu prinuda razlog ništavosti, bez obzira na to da li je primenjena od strane druge ugovorne strane ili trećeg lica.¹¹ Ovakva svojevrsna mogućnost suda da se bavi nesrazmernim ugovornim obavezama u trenutku nastanka ugovora naslanja se na koncept ekonomske prinude koji je francuska sudska praksa samostalno već razvila, pre izmena CC-a, ali čija je upotreba uglavnom bila vezana za odnos privrednika i potrošača i zasnivala se upravo na Zakonu o zaštiti potrošača (Fauvaraque-Cosson, 2015, p. 39)¹², a ne na opštim pravilima ugovornog prava, tj. Građanskom zakoniku, kao što je sada prvi put omogućeno opisanim izmenama kao opšte pravilo, nevezano od kategorije ugovarača.

Analizirajući celinu novih ovlašćenja suda (nakon reforme) da interveniše u ugovorne odnose, uključujući ocenu i tumačenje pravnih standarda o kojima će se tek graditi sudska praksa *stanje zavisnosti* i *očigledno preterana prednost*, u francuskoj pravnoj teoriji se već sreću stavovi određenih autora, kao npr. Barbijera, koji ističe da je dodavanjem navedenih ovlašćenja nakon reforme CC-a, sud u Francuskoj osim dosadašnje uloge *jurisdictionis* dobio novu u obliku *pretiumdictio*, tj. ovlašćenje za određivanje cene (Đurić & Jovanović, 2017, p. 508). Uprkos ovakvom stavu, koji polazi od objektivno veće uloge suda i većih mogućnosti intervencije u ugovorne odnose nego pre reforme, ne treba zaboraviti primereno ograničenje koje je zakonodavac postavio sudu u pogledu cene u st. 2, čl. 1171 CC-a. Imajući u vidu činjenicu da je do reforme tek nedavno došlo, trebalo bi u budućnosti analizirati sudsku praksu koja se trenutno formira i koja će se tek formirati, pa sagledati da li je pravopolitički nađena dobra mera novih rešenja, jer se u teoriji privatnog prava s razlogom obazrivo gleda na granice sudskih intervencija u građanskopravne odnose, budući da i onda kada se ovakva mogućnost uvodi sa najboljom namerom da se onemoguće zloupotrebe i obezbedi ugovorna ravnoteža i ravnopravnost strana, s druge strane prevelika ovlašćenja suda mogu dovesti u pitanje pravnu predvidivost i pravnu sigurnost.

Kada je reč o tumačenju adhezionih ugovora, danas je rasprostranjeno¹³ i u većini nacionalnih zakonodavstava prisutno pravilo *in dubio contra stipulatorem*, odnosno *in dubio contra proferentem*. Tako čl. 1162 izvornog CC-a (od 1804. godine) sadrži odredbu koja propisuje da će se u slučaju sumnje, ugovor tumačiti na štetu strane koja ga je sastavila, a u korist one koja je preuzela obavezu. Nakon reforme obligacionog prava u Francuskoj, tumačenje ugovora i dalje suštinski zavisi od toga da li su faktički vođeni pregovori, te ukoliko nisu, kao što je to kod adhezionih ugovora, u slučaju nejasnih odredbi tumačenje se vrši na teret (štetu) strane koja predlaže takav ugovor, s tim da je ovo pravilo sada sadržano u čl. 1190 reformisanog CC-a.¹⁴ Opisano pravilo tumačenja

¹¹ Videti čl. 1142 CC-a.

¹² Sa daljim upućivanjem na čl. L. 122-8 i L. 132-1 francuskog Zakona o zaštiti potrošača, kao i na neke države, poput Portugalije i Holandije, koje su stvorile slične alate, a koje poznaju i glavni nadnacionalni evropski projekt ugovornog prava.

¹³ Iako se princip *in dubio contra proferentem* najčešće ne dovodi u pitanje, mogu se pronaći i njegove kritike, koje su rezultat sagledavanja posledica do kojih može dovesti njegova bezuslovna i neograničena primena u sudskoj praksi.

¹⁴ Isti član propisuje da se kod „klasičnih“ ugovora tumačenje vrši u korist dužnika. Videti čl. 1190 reformisanog CC-a.

postoji i u našem Zakonu o obligacionim odnosima iz 1978 (ZOO), koji sadrži pravilo o nejasnim odredbama u posebnim slučajevima. Tako u slučaju kad je ugovor zaključen prema unapred odštampanom sadržaju, ili kad je ugovor bio na drugi način pripremljen i predložen od jedne ugovorne strane, nejasne odredbe tumačiće se u korist druge strane (čl. 100 ZOO).

4. Zaključak

Savremeno pravo pokazuje sve veću potrebu za primenom različitih formularnih ugovora, među kojima i adhezionih ugovora, koji se zaključuju pristupanjem, dok se istovremeno povećava broj oblasti u kojima se oni često koriste. Novine koje su unete u Građanski zakonik Francuske izmenama iz 2016. godine ne iznenađuju, već su pre očekivane kada se ima u vidu izgrađena sudska praksa u Francuskoj. Izmene su očigledno podstaknute nastojanjem da se obezbedi veća ugovorna pravičnost i ravnoteža, što su pretpostavke za suštinsku ravnopravnost ugovornih strana u savremenim uslovima i posledično veću pravnu sigurnost, s jedne strane, ali su i rezultat tendencija koje se uočavaju i u drugim zemljama Evrope, s druge. Reč je o postepenom uticaju pravila potrošačkog prava, mehanizama i logike koja su primarno važila sa ciljem da zaštite potrošača, a koja poslednjih godina kako u radovima pravnih teoretičara tako i u pozitivnim zakonodavstvima, o čemu svedoči primer Francuske, postaju opšti režim obligacionog prava. Ta specijalna pravila primarno osmišljena i namenjena užem, tj. posebnom režimu koji važi za potrošače i sadržana su u zakonima kojima se uređuje zaštita potrošača, danas postaju opšta pravila ugovornog prava i u drugim zemljama, pa opisani razvoj u Francuskoj nije neočekivan, već je u skladu sa aktuelnim tendencijama.

Iako je poznato gledanje na ugovor kao na ekonomsko i pravno jedinstvo, čini se da je francuski zakonodavac prilikom noveliranja CC-a pored pravne ravnoteže imao u vidu i ekonomski aspekt ugovaranja, te da je u novounetim odredbama sankcionisao i zloupotrebu odnosa zavisnosti koji se u praksi neretko javlja upravo kod adhezionih ugovora. Na taj način je zaštita slabije strane, koja se pre svega vezuje za zaštitu potrošača, našla mesto kao opšti princip u reformisanom obligacionom pravu Francuske. Sudska praksa koja se upravo stvara pokazaće da li je francuski zakonodavac našao pravu meru ovlašćenja koja omogućavaju intervencije suda u građanskopravne odnose, uključujući i ona koja nastaju pristupanjem adhezionim ugovorima.

Literatura

- Blagojević, B. 1934. *Ugovori po pristanku – formularni ugovori*. Doktorska rasprava. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Đurđević, M. 2001. *Ugovor po pristupu*. Doktorska disertacija. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

- Đurić, Đ. & Jovanović, V. 2017. Reforma obligacionog prava u Francuskoj. *Pravni život*, 66(10), pp. 499-512.
- Fauvaraque-Cosson, B. 2015. Recodification of Civil Law in Europe and the French contract law reform. *European Lawyer Journal*, 14(2), pp. 9-48.
- Neumayer, K. H. 2008. Contracting subject to Standard terms and conditions. In: Von Mehren, A. (ed.), *International Encyclopedia of Comparative Law*, vol. VII Contracts in General, Part 2, Chapter 12. Mohr Siebeck – Tübingen – Martinus Nijhoff Publishers – Leiden – Boston.
- Nikolić, D. 2010. *Uvod u sistem građanskog prava*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Perović, S. 1990. *Obligaciono pravo*. Beograd: Službeni list SFRJ.
- Petrić, S. 2013. Koncept nepoštenih ugovornih odredbi s posebnim osvrtom na potrošačke ugovore. U: Tomljenović, V., Petrić, S. & Mišćenić, E. (ur.), *Nepoštene ugovorne odredbe: europski standardi i hrvatska provedba*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Vilus, J. 1976. *Opšti uslovi formularnih ugovora*. Beograd: Institut za uporedno pravo i Savremena administracija.
- Vodinelčić, V. 2014. *Građansko pravo: Uvod u građansko pravo i Opšti deo građanskog prava*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i JP Službeni glasnik.
- Živanović, T. 1959. *Sistem sintetičke pravne filozofije*. Beograd: Srpska akademija nauka.

Internet izvori

- Blanc-Jouvan, X. 2004. *Worldwide Influence of the French Civil Code of 1804, on the Occasion of its Bicentennial Celebration*. Cornell Law School Berger International Speaker Papers. Dostupno na: http://scholarship.law.cornell.edu/biss_papers/3 (10.1.2020).
- Delplanque, C. 2004. *Origins and impact of the French Civil Code*. Association Française pour l'histoire de la justice. Dostupno na: <https://moj.gov.vn/en/Pages/Talking-Laws.aspx?ItemID=10> (12.1.2020).
- Rowan, S. 2017. The new French law of contract. *International & Comparative Law Quarterly*, 66(4), pp. 809-810. Dostupno i na: <http://eprints.lse.ac.uk/75815/> (10.1.2020).

Pravni izvori

- Građanski zakonik Francuske (Code Civil) (verzija od 20.2.2004. god.). Dostupno na: http://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/file/Code_22.pdf (10.1.2020).
- Građanski zakonik Francuske (verzija od 1.10.2016. god.), Ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des

obligations, *JORF* n° 0035 du 11 février 2016. Dostupno na: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000032004939&categorieLien=id> (10.1.2020). Engleska verzija ovog propisa: John Cartwright, Bénédicte Fauvarque-Cosson, Simon Whittaker, The Law of contract, the general regime of obligations, and proof of obligations: The new provisions of the Code civil created by Ordonnance n°2016-131 of 10 February 2016). Dostupno na: http://www.textes.justice.gouv.fr/art_pix/THE-LAW-OF-CONTRACT-2-5-16.pdf (11.1.2020).

Zakon o obligacionim odnosima, *Službeni list SFRJ*, br. 29/1978, 39/1985, 57/1989-Odluka USJ i 57/1989, *Službeni list SRJ*, br. 31/1993 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003-Ustavna povelja, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2020.

Slobodan G. Vukadinović, PhD

Assistant Professor

Union University Law School, Belgrade

e-mail: slobodan.vukadinovic@pravnofakultet.rs

ADHESION CONTRACTS IN FRENCH LAW

Summary

The paper starts from adherence to a contract that is functionally understood as consent of the will, although it has certain specificities, which is why it is defined in all legal systems as a special legal regime that essentially applies to all forms of contract prepared by one party, regardless of the existing terminological and conceptual differences. French contract law, as otherwise very influential in the world and with the most influential civil codification ever, has influenced many legal systems, including Serbian. The impact is primarily reflected in the term adhesion contracts, which today, both in that original form and their translated versions – contracts upon accession and contracts by consent – are still connected with the French law. Theoretical postulates of this concept in France and its adoption, i.e. reception in domestic civil law science, as well as legal regime in amended French Civil Code are explored. The focus is on the extended authority of the court to intervene in private contractual relations, as well as the current tendencies of introducing rules primarily designed for consumer contracts and consumer protection into the general contract law regime, i.e. the process of adopting them as general rules of contract law.

Keywords: adhesion contracts, contracts upon accession, French law, French Civil Code.

Priljeno: 30.1.2020.

Prihvaćeno: 9.3.2020.